

Tal av Naja Marie Aidt

6 april 2022

Tusen tack till Svenska Akademien för att de har tilldelat mig Nordiska priset 2022. Tack till Anne Swärd och Anders Olsson för de starka och överväldigande talen! Tack till min förläggare Simon Pasternak och till mitt förlag Gyldendal. Tack till min agent Laurence Laluyaux och till min agentur Rogers, Coleridge & White. Tack till alla mina förlag runtom i världen, inte minst till Wahlström & Widstrand här i Sverige och till mina svenska förläggare Daniel Sandström och Maria Såthe. Tack till mina läsare och tack till er, ärade gäster.

Att få ta emot Svenska Akademiens nordiska pris är en större ära än jag någonsin hade kunnat föreställa mig att få vara med om. Mitt i en mörk tid i vår historia, vid pandemins rand och medan kriget rasar i Ukraina, kom beskedet om att jag tilldelats priset som en klar och full måne på natthimlen för mig. En uppmuntran, en stor, stor ära och ett generöst svar på mitt författarskap. Jag är djupt tacksam och väldigt, väldigt, VÄLDIGT glad!

Jag är född i den grönländska staden Aasiaat, norr om polcirkeln. Här växte jag upp i snö och is, bland slädhundar och människor, i vintermörker och midnattssol, i ett pyttelitet samhälle. På vintern i djup isolation från resten av världen, på sommaren i ett rus av evigt ljus, mitt i ett av världens vackraste landskap. Här var jag trygg. Här lärde jag mig glädjen i att lyssna på historier och sägner, här lärde jag mig att själv berätta historier. Här levde jag mitt i en rå och vild natur som var både livsfarlig och vacker, och där fjällen och havet fortsatte i en oändlighet. Senare flyttade min familj till Danmark och jag förlorade snabbt det grönländska språket. Det var mitt livs första kris, jag var åtta år gammal. Barn- och ungdomsåren i Köpenhamn var inte enkla. Jag lärde mig att ljuga, jag lärde mig att vara hård och oförsonlig och jag sökte min frihet, när jag redan som 16-åring flyttade hemifrån. Som 18-åring blev jag mamma för första gången. Som 27-åring debuterade jag med en diktsamling, höggravid med barn nummer tre. Jag har ingen utbildning. Jag hade arbeten som inte krävde någon utbildning, tills jag kunde försörja mig som författare. Jag har bott i USA i 11 år. Jag har förlorat ett barn. När jag förlorade mitt barn var jag återigen med om att förlora mitt språk. Sorgen och smärtan var större än vad språket kunde härbärgera eller beskriva, det var plötsligt fullkomligt odugligt och kraftlöst. Jag har levt ett både svårt och privilegierat liv.

Jag tror att något av det mest centrala i mina böcker är hur viktig vår förmåga att kommunicera är, hur viktigt det är att ha ord och språk för det som äger rum i världen, mellan oss och inuti oss själva. Hur viktigt det är att lyssna på och förstå andra människor. Hur viktigt det är att nå varandra. Till och med det ordlösa språket kan skrivas fram, och det har jag försökt göra, både i poesi och prosa.

Litteraturen når oss. Den erbjuder så mycket. Den erbjuder oss berättelser om livet på jorden, beskriver vår historia och vår samtid. Den lär oss om livet i andra delar av världen och här hos oss i Norden. Den beskriver det mänskliga livets alla delar. Oavsett vilken livssituation man befinner sig i kan man hitta både vägar och svar i litteraturen. Och på så sätt binder det oss samman, att vi delar våra historier med varandra över kultur- och landsgränser. Jag tror att vår medkänsla och empati växer när vi läser om andra kulturer än vår egen, om andra samhällen och livsvillkor, eftersom vi då förstår. Det är allt det vi inte förstår som skrämmer oss och som kan få oss att reagera hatiskt och avvisande.

En av de författare som har betytt obeskrivligt mycket för mig är ungerska Ágota Kristóf

Hon flydde som mycket ung från Ungern 1956 och kom med sitt nästan nyfödda barn till Schweiz, där hon blev tvungen att lära sig franska. Hon skrev alla sina böcker på franska, trots att det inte var hennes modersmål och trots att hon upplevde det som en förbannelse att ju bättre hon blev på franska, desto mer förlorade hon ungerskan. Hennes stora genombrott blev romantrilogin *Den stora skrivboken*, *Beviset* och *Den tredje lögnen*. Hennes sätt att skriva på, på detta bristfälliga, vacklande nya språk, förvandlades till en litterär stil i hennes händer, till just precis hennes stil. Hon uttrycker sig klart och precist, det måste hon, helt enkelt, eftersom hon är så begränsad på franska, och hon skriver om krig, längtan, ensamhet, kärlek, grymhet och hat som ingen annan. Närmast arketypiskt beskriver hon det mänskliga livets många aspekter och hur vi förstörs eller utvecklas av våra livsvillkor på en given plats, i en given tid – och hela tiden skriver hon från sorgen och traumats mittpunkt; sorgen över att ha förlorat sitt hemland, sin familj och sitt språk.

Ágota Kristóf har lärt mig mycket stilistiskt. Men mest av allt har hon lärt mig vad det innebär att vara flykting, att leva i krig, att bli fråntagen sin identitet, att bli diskriminerad och sedd ner på. Dessa smärtsamma och grymma erfarenheter, som så många människor idag får uppleva och tvingas leva med. Hon har lärt mig vad det gör med en människa att bli nedbruten och förnedrad. Kristóf har lärt mig att förstå, eftersom hon skriver så sinnligt, starkt och formmässigt modigt. Hon skriver så att alla kan läsa hennes böcker, nästan som ett barn som skriver en skoluppsats, men ju mer man läser dem, desto mer sofistikerade blir de. De fortsätter att öppna sig och ge djupare insikt. Därför fortsätter jag att återvända till hennes böcker, också nu, när det återigen är krig i Europa.

Jag skulle vilja läsa kapitlet ”Människohjorden” ur *Den stora skrivboken*:

”Vi har gått till prästgården för att hämta vår rena tvätt. Vi sitter och äter smörgåsar med hembiträdet i köket. Vi hör skrik utifrån gatan. Vi lägger ifrån oss smörgåsarna och går ut. Folk står utanför sina ytterdörrar; de spanar bort mot järnvägsstationen. Uppspelta barn springer runt och ropar:

– Nu kommer de! Nu kommer de!

En arméjeep med utländska officerare svänger in på gatan. Jeepen kör sakta, följd av militärer som marscherar med geväret över axeln. Bakom dem kommer en sorts människoflock. Barn som vi. Kvinnor som vår mor. Gamlingar som skomakaren.

Det är kanske tvåhundra eller trehundra människor som rör sig framåt, flankerade av soldater. Några kvinnor bär sina småbarn på ryggen, på axlarna eller tryckta mot bröstet. En kvinna snavar och faller; händer griper tag i barnet och modern, man bär dem eftersom en soldat redan har siktat mot dem med geväret.

Ingen säger något, ingen gråter; alla stirrar ner i marken. Det enda som hörs är det metalliska klappandet från soldaternas dubbade kängor.

Alldeles framför oss sticks en mager arm ut ur folkmassan, en smutsig hand sträcks fram, en röst vädjar:

– Bröd.

Hembiträdet ler och ser ut att vilja ge bort det sista av sin smörgås; hon håller fram brödbiten mot den utsträckta handen men drar sedan med ett gapskratt tillbaka brödet mot sin egen mun, biter i det och säger:

– Jag är väl också hungrig!

En soldat som har sett alltihop daskar till hembiträdet på rumpan; han nyper henne i kinden och vinkar med näsduken åt henne ända tills det enda vi ser är ett dammoln och den sjunkande solen.

Vi går in i huset igen. Från köket ser vi kyrkoherden knäböja framför det stora krucifixet i sitt rum.

Hembiträdet säger:

– Ät upp era smörgåsar.

Vi säger:

– Vi är inte hungriga längre.

Vi går in i prästens rum. Han vänder sig om:

– Vill ni be med mig, barn?

– Ni vet mycket väl att vi aldrig ber. Vi vill förstå.

– Ni kan inte förstå. Ni är för unga.

– Men det är inte ni. Därför frågar vi er: Vilka är de där människorna? Vart för man dem? Varför?

Prästen ställer sig upp och går fram till oss. Han blundar och säger:

– Herrens vägar är outgrundliga.

Han öppnar ögonen och lägger händerna på vårt huvud:

– Det är synd att ni var tvungna att bevittna spektaklet. Ni darrar ju i hela kroppen.

– Det gör kyrkoherden med.

– Ja, jag är gammal, därför darrar jag.

– Och vi fryser. Vi gick hit med bar överkropp. Vi tänkte ta på oss en skjorta som ert hembitråde har tvättat.

Vi går ut i köket. Hembiträdet ger oss paketet med ren tvätt. Vi öppnar det och tar varsin ren skjorta. Hembiträdet säger:

– Ni är för blödiga. Det bästa ni kan göra är att glömma det ni såg.

– Vi glömmer aldrig någonting.

Hon föser oss mot utgången:

– Nu lugnar ni ner er! Allt det där har ingenting med er att göra. Det kommer aldrig att drabba er. De där människorna är inte bättre än djur.”

Vi befinner oss mitt i en tid, då det kan vara svårt att bevara hoppet inför framtiden. Klimatkris, eller snarare klimatkatastrof, och krig. De iskalla vintrarna jag växte upp med i Grönland blir mindre kalla. Isen smälter, haven stiger. Ändå fortsätter vi skövla regnskogen och förorena haven och jorden, sarga naturen och djuren, utan att ta hänsyn till vår egen och jordens framtid. Regnet regnar, det öser ner, och elden breder ut sig på grund av torka, översvämningar och brinnande skogar överallt i världen – vi börjar känna av det i vårt eget lilla liv, precis som vi känner av hur priset på värme och mat nu stiger på grund av kriget i Ukraina. Världen kan förändras snabbt, från den ena dagen till nästa, det märkte vi när covid-19 plötslig spred sig över hela jorden, och vi som lever tryggt och gott i väst kände plötsligt av den ovisshet och osäkerhet som många människor i andra delar av världen alltid lever med. Och plötsligt betraktar man tiden från kalla kriget fram till idag som en mellankrigstid i Europa. Det vi naivt trodde var slutet på krigstiden var bara en period. Man kan förlora tron på människan, som den förstörelse- och krigsmaskin den är. Men vad kan vi göra annat än att hoppas?

Försöka förändra och hjälpa både jorden och människorna. Försöka få våra politiker att ta ansvar. Precis som vi själva måste ta ansvar. Hoppet är vår kanske vackraste idé. Hoppet om bättre tider, hoppet om ett bättre liv, det driver oss och får oss att resa oss upp när vi ligger ner. Det får människor att fly och söka efter bättre möjligheter för sina barn. Men hopp är inte tillräckligt nu. Vi måste agera. Vi har inget val, om vi inte vill kapitulera inför förstörelsen. Och vi som lever i Europa kan inte längre gömma oss i vår trygga del av världen. Vi kan inte blunda. Inte heller för att det kanske bara är från vårt eget perspektiv som Europa är världens nav och att det inte alls är säkert att vi kan bevara vår maktposition framöver.

Ett sätt att finna tröst och styrka till att agera är att vända sig till litteraturen och konsten. Konsten kan sätta oss i förbindelse med naturen. Konsten kan utveckla vår medkänsla. Konsten kan få oss att känna på nya sätt, den kan utmana oss och göra oss smartare. Den kan provocera oss och få oss att se nya sammanhang. Den kan få oss att känna oss mindre ensamma och den kan göra oss starkare. Den kan avslöja lögnen och visa oss sanningen. Utan konsten är ett samhälle fattigt, utarmat och kallt. Vi tänker kanske inte på det, men vi är omgivna av konst hela tiden. Vi använder alla konsten i vår vardag. Vi lyssnar på musik i våra hörlurar medan vi går en promenad, lyssnar på en ljudbok när vi diskar, tittar på en film på kvällen på bio eller streamar den hemma, läser en bok – det är de små öarna i vårt liv, då vi vänder oss bort från oss själva och in i oss själva på samma gång, och dessa små öar förhöjer våra liv varenda dag. Dessa öar har alltid funnits. Att dansa och sjunga och berätta historier. Att skapa vackra och viktiga saker och verk, att titta och lyssna och känna på vackra och viktiga saker är livsnödvändigt för oss – och det är utvecklande.

Också denna förvirrande och svåra tid kommer att skildras i konsten och litteraturen och bli en del av vår gemensamma historia. Och medan världen ser ut att stå i brand på många sätt, så utvecklas vi ändå. Vi pratar och skriver om rasism och kränkningar och kvinnors rättigheter och jämställdhet på ett helt nytt sätt, jämfört med för bara ett fåtal år sedan. Vi pratar och skriver om skörhet, psykisk sjukdom och sorg på ett helt nytt sätt. Vi reser oss upp och säger nej till strukturell rasism och vi säger nej till polisvåld. Vi säger nej till att inte bli hörda. Vi ifrågasätter saker vi förut bara har accepterat eller tigit om. Vi bryter mot tabun och drar fram dem i ljuset, så att vi tillsammans kan se vad de består av. Folk går ut på gatan och visar sin oro, sin vrede och sitt motstånd. Klimatkrisen, som för inte så länge sedan var något ingen riktigt trodde hade med våra generationer att göra, är nu vårt största och självförvållade hot, och vi har fått en större medvetenhet kring vad vi själva, var och en, kan göra, och om vad vi kan kräva att våra politiker gör. Det är utveckling. Det är positivt. Det är framsteg och det är hopp. Det är handling. Trots att det är följden av allvarliga och fruktansvärt skrämmande händelser och tillstånd.

Jag ser fram emot att skriva fler böcker och dela dem med världen. Jag gläds över att vara människa, även om det kan vara förbannat svårt och tufft. Nyfikenheten och undersökandet av människans villkor genom en konstnärlig praktik är det mest

spännande, meningsfulla och krävande jag vet. Jag hoppas att jag ska kunna fortsätta gå nya vägar och utvecklas som författare.

Jag kommer nu att läsa ett utdrag från *Har döden tagit något ifrån dig så ge det tillbaka: Carls bok*

Översättning: Johanne Lykke Naderehvandi

Utdrag från *Den stora skrivboken* översatt av Marianne Tufvesson